

HRVATSKA TRADICIJSKA NOŠNJA NAŠIČKOG KRAJA

TIHANA PETROVIĆ

Odsjek za etnologiju
Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
41000 Zagreb, Salajeva 3

UDK 391

Pregledni članak

Review

Primljeno: 25.11 1993.

U prilogu je u glavnim crtama na temelju terenske građe i uz pomoć sačuvanih fotografija obrađeno tekstilno rukotvorstvo i odijevanje u kraju oko Našica.

Tvrđnja etnologa Zdenke Lechner da slavonska Podravina nije bila predmet etnoloških istraživanja može se proširiti i na našički kraj (Lechner, 1971 : 287). Zapisi o tradicijskoj kulturi i životu u našičkom kraju vrlo su rijetki. Etnolozima interesantne podatke donosi tek mali broj istraživača. Od starijih spominjemo B. Bogišića koji je u Zborniku (1874) objavio nekolicinu odgovora na razne upite, a odnose se na ovo područje. Više manjih ali dragocjenih podataka za ovaj kraj zapisao je đakovački kanonik Milko Cepelić (1898, 1917). Šezdesetih i sedamdesetih godina prve i važne korake u etnološkom osvjetljavanju našičkog kraja načinila je Z. Lechner istražujući lončarstvo u Feričancima (1965) te narodnu nošnju u Koški (1971).

Sustavnije istraživanje terena i skupljanje etnografske građe počelo je tek djelatnošću Zavičajnog muzeja u Našicama osnovanog 1974. Od tada je u stručnim i u drugim izdanjima objavljeno više manjih ali vrijednih priloga iz etnološke problematike našičkog kraja.

Našice i pripadajuća sela nalaze se u međurječju Save i Drave, gotovo u centru Slavonije, na području gdje se padine Krndije spuštaju prema rijeci Dravi. Našice su privredni, kulturni i administrativni centar ovog kraja. Prema popisu stanovnika iz 1991. u našičkoj općini je bilo 40 829 stanovnika (Zemljopisni atlas Republike Hrvatske, 1992 : 90). Nekada se stanovništvo bavilo uglavnom poljoprivredom, dok se nakon II. svj. rata neprestano smanjuje broj poljoprivrednog stanovništva u korist zaposlenih u industriji i drugim djelatnostima (Kurtek, 1980).

Naseljenost ovog područja može se pratiti od pretpovijesti. Našice se, kao i Koška, spominju u 13. stoljeću, Podgorač 1407, a Donja Motičina 1469. Ostala starinska naselja Bokšić, Šaptinovci, Klokočevci, Feričanci, Seona, Zoljan i Vukojevci prvi puta se spominju krajem 15. i u 16. stoljeću. Ta su naselja do dolaska Turaka govorila ekavski i starijom akcentuacijom. Česte migracije počinju nakon istjerivanja Turaka 1687, kada u Slavoniju, pa i u ovaj kraj, doseljava veći broj Hrvata iz Bosne. Tada je s Hrvatima došlo

i nešto srpskog stanovništva, koji osnivaju srpska sela Ostrošince, Ceremošnjak, Gradac, Gornju Motičinu. Srbi su u ovaj kraj donijeli ijekavski govor i noviju akcentuaciju (Sekereš, 1966 : 209, 210).

Iza 1730. doseljava se veći broj Hrvata iz Gorskog kotara, pretežno iz okoline Čabra, Broda na Kupi i Gerova. Tom prilikom su osnovana naselja Stipanovci, Kršinci, Razbojište, Martin i druga.

Grofovi Pejačević, našički vlastelini, početkom 19. stoljeća doseljavaju njemačko stanovništvo koje nastanjuje naselja Velimirovac i Našičku Breznicu, a zatim krajem istog stoljeća doseljavaju Slovake iz sjeverne Slovačke koji tada osnivaju naselja Markovac i Jelisavac.

Nakon provođenja agrarne reforme 1920. ovaj prostor u manjoj mjeri naseljava srpsko stanovništvo iz Banije, Like i Korduna. U isto vrijeme doseljava se i hrvatsko stanovništvo iz Hrvatskog zagorja, Like i Dalmacije (Sekereš, 1966 : 210). Poslije II. svj. rata dolaze novi kolonisti, uglavnom na imanja odseljenih Nijemaca (Kurtek, 1980 : 28).

Sve ove brojne migracije uvjetovale su znatne promjene u kulturi i govoru ovog kraja. Od stranih riječi u govoru našičkog kraja najviše ima njemačkih riječi, a nešto manje turskih i mađarskih. Ove su tuđice uglavnom zadržale isto ono značenje koje imaju u jeziku iz kojeg su primljene (Sekereš, 1966 : 269).

Narodna nošnja, tj. tradicijsko odijevanje našičkog kraja do sada nije bilo tema cjelovitog istraživanja. Ovaj rad predstavlja uvod u takvo jedno istraživanje. Obrađena je, koliko se to moglo, ženska, muška, i donekle, dječja odjeća uz pomoć sačuvanih fotografija i sjećanja kazivača.¹ Prema skupljenoj građi može se pratiti kako je izgledala nošnja od početka stoljeća do II. svj. rata. Tek rijetki podaci upućuju na postojanje pojedinih odjevnih predmeta koji su se nosili u prošlom stoljeću, a spomenuti su u ovom prilogu. Istraživanjem su obuhvaćena starosjedilačka hrvatska naselja. Nastavaju ih Hrvati katoličke vjere koji sami sebe smatraju i nazivaju Šokcima. Osim što rado ističu da su Šokci, kazivači spominju i podjelu na stanovnike sela u nizini koja zovu *poljadija* (Šaptinovci, Koška) za razliku od brđana iz sela na uzvišenjima, tzv. *brđana* (Ferićanci, Donja Motičina). O srpskoj, kao i odjeći ostalih naroda i narodnosti koji nastavaju ovaj kraj ovdje neće biti govora.

U uvodnom dijelu ovog rada potrebno je spomenuti i tekstilne sirovine, vrste i tehnike tkanja, te načine ukrašavanja gotovog otkanog platna. Ti će podaci pomoći u lakšem snalaženju u glavnom dijelu teksta koji slijedi iza toga.

¹ Istraživanja su provedena u nekoliko navrata od 1985. do 1990. Kazivači su bili Jula Semijaljac (1915) i Ružica Pandurić (1944) iz Koške, Franca Bijuklić (1917), Jelena Bijuklić (1949) Janja Batrac (1921) iz Donje Motičine, Kata Puhanić (1935), Anica Matajčević (1934) iz Vukojevaca, Mara Abičić rođ. Pritišanac (1901), Janja Kuzolić (1911), Pavo Abičić (1900), Jula Abičić rođ. Karapetrić (1901), Mara Abičić rođ. Marojević (1923) iz Šaptinovaca. Kazivačima zahvaljujem na gostoprimstvu i dobroti.

Osnovne tekstilne biljke u našičkom kraju su bile lan i konoplja. Lan se, ipak, više uzgajao. Iz lanene i konopljne pređe tkalo se platno za izradu odjeće i većinu predmeta koji su služili za svakodnevnu upotrebu u kući i u gospodarstvu. Milko je Cepelić propagirajući uzgoj lana i konoplje u Slavoniji početkom ovog stoljeća primijetio da "seljanke iz tako zvane Šljeradije (to je područje kotara valpovačko - miholjačkog i našičkog) siju gotovo samo konoplju, koja im nikad ne omane" (Cepelić, 1917 : 27).² Međutim, istraživanja su pokazala da se upravo u našičkom kraju, a poglavito u selima smještenim na brežuljcima Krndije više uzgajao lan. Kao uzrok tome seljaci navode nedostatak većih vodenih tokova pogodnih za močenje konoplje. Konoplja se uzgajala više u selima uz Dravu.

Ukratko ćemo opisati uzgoj i preradu lana od sijanja do tkanja jer takvih opisa za našički kraj još nema u stručnoj literaturi.³ Podaci su zapisani u Vukojevcima, a važe za cijeli ovaj kraj. Manje razlike od sela do sela postoje samo u nazivlju, a postupci obradbe su jednaki. Do završetka II. svj. rata u Vukojevcima se uzgajao samo ozimi, jesenski, lan. Tek tada se počeo uzgajati jari, proljetni lan.

Proces uzgoja i obrade lana je dugotrajan i težak posao, a prema tradicijskoj podjeli rada većinu poslova su obavljale žene.

Svaki posao ili običaj je pratila magija, pa je bila vezana i uz uzgoj lana. Na Badnjak, poslije večere, sve žene u kući su izvlačile slamu ispod stoljnaka sa stola. Ona koja izvuče najdulju slamu, vjerovalo se da će imati najdulji i najbolji lan iduće godine.

Ozimi lan se sijao krajem rujna i početkom listopada, a jari lan se sijao u drugoj polovini ožujka. Sijali su muškarci, a ponekad i žene. Lana se sijalo malo, po tri do četiri litre sjemena, tako da bude par stotina *ručica*. Sijalo se iz drvenih posuda zvanih *mivača* ili *varčak*, ili iz platnene torbe, u dobro obrađenu i pognojenu zemlju.

Prvi posao u proljeće je pljevljenje lana, a pljevilo se obično o Đurđevu (Jurjevo, 23. 4). Ozimi lan se *čupao* u drugoj polovini lipnja, a jari u srpnju. *Čupale* su žene i djevojke. Iščupani lan se vlastitom stabljikom vezao u *ručice*. Više *ručica*, deset do dvadeset se slagalo u *kozu*, stožasti kup složen poput kukurozovine na polju. Tako složen lan sušio se desetak dana na polju, a onda se vezao raženom slamom u *snopove* i vozio kući. Laneno sjeme se skidalo tucanjem *pratljačom* na dasci i *petari* - gruboj ponjavi koja se koristi kod

² Šljeradija je pojam pod kojim Cepelić smatra područje oko Donjeg Miholjca, Našica i Valpova. Ovaj pojam Cepelić često rabi u svojim radovima, a mogao ga je čuti u svome rodnom selu Vuki i u Đakovštini. Riječ do sada nije zabilježena u rječnicima, za sada je nepoznatog podrijetla i značenja. Prilikom vlastitih terenskih istraživanja u Gorjanima, Punitovcima, đakovačkim Selcima i Budrovcima kazivači su naveli da naziv Šljeradija označava pojedina sela ili skupine sela oko Našica ili Valpova. U Gorjanima osim što znaju za Šljeradiju znaju i za kućni nadimak izveden iz te riječi: "Koška, to je Šljeradija, i Podravina. Ima tu par kuća Semijalac, Đuka Semijalac - Šljerčev; Semijalac - Šljerci." Prema nekim kazivačima iz Koške sela Gorjani, Semeljci i Koška nekada su bila povezna rodbinskim i ženidbenim vezama, a u sva tri sela pojavljuje se i prezime Semijaljac. O takvoj povezanosti ovih sela u prošlosti znali su tek neki stariji kazivači s prezimenom Semijaljac iz Koške. Vlastite terenske bilješke.

³ Uzgoj i obrada lana i konoplje zasebna je tema koja je ovdje samo ukratko obrađena.

raznih poslova. *Ručice* lana oslobođene sjemena se ponovo vežu u *snopove* i voze na potok ili vodu stajačicu, močiti - *kiseliti*.

Za postupak *kiseljenja* lana potrebne su kukaste grane zvane *sošice* i *motke* duge tri do četiri metra. *Sošice* se zabiju u dno, između njih se poslažu *ručice* lana, a onda se pritisnu i učvrste pomoću *motki* i kuka na *sošicama*. Lan se kiselio osam do deset dana. Ako se stabljika lana dobro lomila, značilo je da je proces *kiseljenja* završen. Tada su se *snopovi* lana vadili iz vode, razvezivali se da bi se *ručice* mogle oprati od blata i mulja. Oprane *ručice* su se raširivale po strnjaku i *rosile* desetak dana.

Nakon toga se lan vozio kući, gdje se grijao na suncu ili čak u krušnoj peći. Ugrijani lan se može lakše *nabijati*, *stupati*. Lan se ovdje u Vukojevcima *nabijao*, *stupao* na nožnoj *stupki*, zvanjoj još i *stupa*. Kod postupka *stupanja* se dobiju otpaci zvani *podstupnjare*. To su grublja i lošija vlakna donjeg dijela stabljike i korijena. Ta se vlakna rahlo suču - *fit(i)ljaju* i služe kao potka za tkanje grubog platna. Isti dan, nakon *stupanja* finija vlakna se *ručićaju*. Taj postupak još nazivaju *otjepanje iz puzdera*. *Ručicama* se udara o *motku* ili *pauzinu*, za koju se žene drže pri nabijanju na *stupki*. Nakon ponovnog grijanja lan se *tare* na *trlici*. Pri *trličanju* vlakna se oslobađaju *puzdera*, ispravljaju i istežu. Nakon *trličanja* vlakna je potrebno ponovo zagrijati da bi se lakše mogla *grebenati* na *grebenu* i *perajiti* na *perajki*. *Grebenjanjem* na *grebenu*, češlju s rijetkim šiljcima, dobivale su se *kučine* i *povjesmo*. *Kučine* su se prele, a od dobivene pređe tkala su se različita gruba platna. *Povjesmo* se provlačilo kroz guste šiljke na *perajki*, vrsti češlja. Ovim se postupkom odvaja *kudilja od povjesma*. *Kudiljom* nazivaju kraća vlakna od kojih se pređe *poutka* (potka), a od duljih vlakana, *povjesma* pređe se osnova.

Presti se počinjalo obično o Martinju (11.11). Prelo se pomoću ručnog *vretena* i *preslice*, a već od početka ovog stoljeća i uz pomoć *preslice* i kolovrata. *Preslicu* u našičkom kraju zovu još i *prela*. Najčešći oblik *preslice* je onaj koji možemo prema etnološkoj nomenklaturi svrstati u kopljasti tip. Kao stariji tip *preslice* koji se još rijetko može vidjeti kazivači određuju onaj koje svrstavamo u grupu stožastih *preslica*.

Ispređena osnova se motala na *rašak* na kojem su se razbrojavale niti na stari, tradicijski način, na *pasma* i *čisanice*. *Povjesma* za osnovu su trebala biti ispređena do Božića, Nove godine. *Poutka* se prela i dublje u zimu.

Iza Tri kralja osnova se iskuhivala i *lužila*. Luženjem se izbjeljivala osnova, a zatim ju je bilo potrebno sušiti i škrobiti *širkom od brašna*.

Osušena osnova se zatim suče uz pomoć *vitla* na *mosure*. Osnovu je zatim trebalo sa *mosura* snovati na *snovačama*. Postupkom snovanja određuje se dužina osnove, a također i širina tkanja.

Poutka se uz pomoć *čekrka* namatala na male kalemove izrađene najčešće od trske ili drveta zvane *cevi*.

Tek nakon svih navedenih postupaka moglo se osnovu stavljati, *navijati* na tkalački stan. U našičkom kraju u upotrebi je bio horizontalni tkalački *stan*.

Otkano platno zove se *tkalo*. Nakon što se skinе tkalo sa stana bilo ga je potrebno izbjeliti. Platno se prelijevalo vrućom vodom, zatim hladnom, te se sušilo rašireno na travi ili obješeno preko užeta. Platno se izlagalo na sunce uvijek s iste strane. Taj se postupak ponavljao nekoliko puta. Izbijeljeno platno se još pralo, *lužilo*, zatim sušilo i spremalo složeno u tzv. *trubice*.

Lan i konoplja se ne uzgajaju na privatnim gospodarstvima već više od dvadeset godina. Danas se u našičkom kraju uzgaja samo konoplja, na manjim površinama, isključivo na društvenim gospodarstvima.

Osim od domaćeg lanenog i konopljinog tkanja, odjeća se šila i od platna izrađenog od mješavine lanene i konopljine pređe s pamukom. Već polovinom prošlog stoljeća svečana nošnja se šila od pamuka otkanog na stanu. Tkalje našičkog kraja poznavale su različite tehnike tkanja: *u dva nita*, *u četiri nita*, *ćenar* (vrsta tkanja s utkanim uzdužnim užim ili širim prugama), *jednožić*, *po je(d)nu žicu* ili *izrez* (tehnika tkanja kod koje se niti osnove uvode u rijetko brdo i to u svaki zubac po jedna žica, ne dvije kao obično, a zatim se niti potke gusto zbijaju), *čunčanje* (tehnika izvođenja uzoraka na stanu prebiranjem debljom bijelom niti), *boranje*, *ubjeranje* (tehnika tkanja kod koje se niti osnove uvedu kao za obično tkanje platna, a zatim se iza nićanica razbroje niti osnove i uvede daska u određenom razbroju), *ćilimačko* ili *eblemsko* tkanje (vrsta tkanja koja se izvodi pomoću četiri nićanice) (Petrović, 1989).

Odjevni i drugi tekstilni predmeti ukrašavani su različitim vezovima: vezovima po broju (križići, utkanica) ili bijelim bušenim vezovima (šlinganje, toledo), što je novija pojava (Petrović, 1989). Starija tehnika veza, a ujedno i najčešća vrsta ukrašavanja bio je rasplet koji se u našičkom kraju različito zove: *prošav*, *vadenje*, *kumbruz*, *raspljet*. (Jurković, 1981).

Već u prošlom stoljeću, nošnja, odnosno pojedini njezini dijelovi počeli su se šiti od kupovnih tkanina, npr. *suknje*, *šljurike* (vrsta bluže), *belo ruvo* (suknje od domaćeg, kasnije od kupovnog platna bijele boje).

Još i danas se tka u našičkim selima, najviše u Vukojevcima i Donjoj Motičini. Tkaju se stolnjaci, ručnici, salvete, tepisi, koji i danas imaju svoju primjenu u svakodnevnom životu.

Do prije desetak godina, na sajmovima u lipnju i u kolovozu, u Našicama je mnoštvo žena iz našičkih sela, ali i onih iz dalje okoline, iz kraja oko Valpova i Donjeg Miholjca, prodavalo ostatke nekada bogatih zaliha raznovrsnih tkanja, zatim *peškire* (ručnike), pojedine odjevne predmete iz tradicijskog odjevnog inventara, naročito *krilca* (podsuknje), *oplečke* (košulje), tkane marame i pregače, pa i svečane muške nošnje u kompletu. Stariji Našičani, ali i šira okolica pamte i rado pričaju o veličini i bogatstvu ponude na sajmovima

u Našicama. Naročito je bio velik lipanjski sajam koji se održavao na blagdan sv. Antuna Padovanskog (13. 6.). O tome svjedoči i slijedeći Cepelićev zapis: *Valja doći na sv. Antuna (13. lipnja) u Našice na vašar, da se vidi prtenina (tkiva), koliko u svome životu nitko nije vidio. To je unicum u našoj domovini. Pače nadmašuje bezni vašar same velike Subotice. Na stotine i stotine žena prodaje tamo platna razne vrste, čak i od finog čenara (iz bačkog Stapara); prodaju gotovih rubina, pregača, stolnjaka, vreća itd., a iz svih sela Đakovštine kao na jagmu kupuju proštenjari bez, a najviše vreće i fitiljke (petare i gube), kojih najviše trebaju. Otimaju se za tu robu i tuđinci, jer je vrijedna i trajna, jer nadmašuje kratkovjeku dućansku. Na vrijedne Šokice morale bi se ugledati sve naše domaćice, koje su lan i konoplju u novije doba zanemarile* (Cepelić, 1917 : 27).

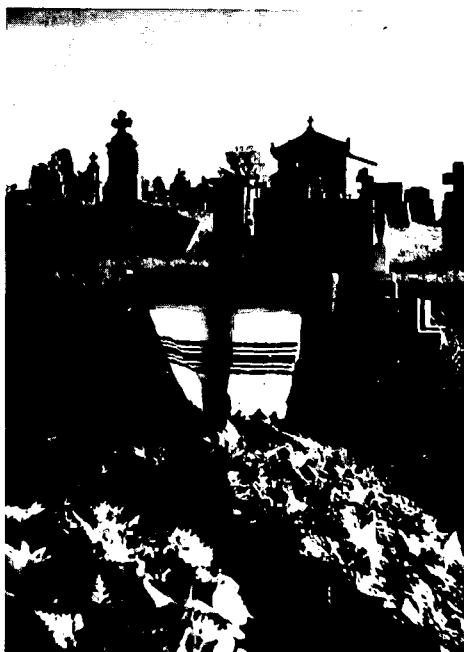
Platno je u ovom kraju igralo veliku ulogu u tradicijskoj kulturi. Ono je bilo odraz blagostanja i materijalnih mogućnosti pojedinih zadruga, kuća i udavača. Djevojčice su rano počinjale tkati, između desete i dvanaeste godine. Važnu ulogu imalo je platno u običajima, ali najviše u svadbenima kada je mlada nevjesta trebala darivati svu rodbinu. Znalo se dogoditi da bi ona tom prilikom podijelila stotinu i više ručnika. Svi sudionici svatova dobivali su ručnik na poklon. Tako su npr. u Šaptinovicima, kad se skupe svatovi kod djevojke i kad ih okite ružmarinom, dobivali tkane maramice, a konji i kola su kičeni *boranim rubovima* - ručnicima. Kažu u Šaptinovicima da su neki znali povesti i ždrijebe u svatove: "... da dobiju ruba." Zato se govorilo: "Predi i tkaj, dojt će ti i ždrebe u svatove." U Koški se slično govorilo: "Predi, čero, predi, i pas dara gledi, i čorava kobila i grbava batina." O tome koliko je koja snaša donijela u miraz *skutića, ponjava, ručnika, vreća* i drugih tekstilnih predmeta dugo se govorilo i spominjalo. Običaj darivanja ručnika zadržao se do danas pa se ni suvremeni svatovi na selu ne mogu zamisliti bez ručnika oko vrata ili na automobilima uzvanika.

Platno je imalo veliku ulogu i kod pogrebnih običaja. Za smrt se pripremalo *pokrove*, najčešće od *čenara*, te tkane ručnike. Jedan je ručnik ostavljan, a još se i danas tako ponekad radi, na grobu, zavezan (pričvršćen) na križ tako dugo dok nije istrunuo. (Sl. 1) Donedavno su stari ljudi sahranjivani u narodnim nošnjama pa su tako najljepša tkanja i *staroverski* odjevni predmeti zauvijek izgubljeni.

Za izradu odjevnih predmeta, kao i drugih upotrebnih predmeta, u našičkom kraju se koristilo vunu i kožu.

Ovce su uzgajane radi vune. Šišali su ih muškarci, ali su to često činile i žene. Vunu su žene prale, čijale i prele. Od opredene vune su se plele čarape i tkali različiti vuneni predmeti kao što su bili *čilimi* i *šarenice* koji su služili kao prostirke ili prekrivači. Tkani su najčešće pomoću četiri nićanice tehnikama *čilimački* i *čilimački krugovato* (Petrović, 1989). Od vune su se tkale i vunene tkanine za omatanje nogu - *obojci*.

Treba napomenuti da se na području Našica gubi vuna kao sirovina za izradbu tekstilnih predmeta. Granicu raširenja vune kao sirovine za izradbu vunelih predmeta, naročito pokrivača poznatih slavonskih *čilima* pravilno je već krajem prošlog stoljeća zapazio

Slika 1. Križ s ručnikom, groblje u selu Podgorač. Snimila T. Petrović 1988.

ovdje već spominjani Cepelić: *Pravo područje čilima počinje tek s desne strane od našičkoga puta, štono vodi u Osik; ...* (Cepelić, 1892 : 205)

Nošnju su izrađivale spretnije tkalje i švelje za članove svojih obitelji, a kasnije su odjeću šile seoske švelje, *šnajderice*.

Većinu odjevnih predmeta izrađenih od vune,kože i krzna izrađivali su obrtnici za potrebe sela. Ti su se predmeti kupovali u većim obrtničkm centrima ili na sajmovima - *vašarima*.

Žene su se zimi ogrtale vunenim *maramama*. Danas starije generacije tek pamte da su njihovi stariji ili oni sami nosili naslijeđene ogrtače dugačkih rukava, duljine do pola listova i ukrašene aplikacijama - *surke*. Njih su nosili muškarci i žene.

Još između dva rata ljudi su sami učinjali i štavili kožu. Kao štavilo su upotrebljavali hrastove šiške. Neke predmete od kože ljudi su pravili sami - *kožne torbe*. Ipak se većina predmeta kupovala, kao što su gornji haljeci s rukavima učinjeni od ovčje kože s krznom prema unutra i ukrašeni aplikacijama - *kožuvi*, zatim kratki ženski ogrtači istog tipa - *berbeće*⁴ (Donja Motičina) i ukrašeni mali ženski prslučići - *kožuški oglealcima* .

⁴ Berbeće - naziv za odjevni ženski predmet od učinjene ovčje kože s krznom okrenutim unutra i ukrašen aplikacijama zabilježila sam u Donjoj Motičini. Postanak naziva je nejasan, nema ga ni u Škaljićevom, ni u Klaićevom, a ni u Akademijinom rječniku.

Ove su predmete izrađivali obrtnici zvani *ćurčije*.⁵

Kožne *opanke* tzv. *opanke obuvačama* i *ličke opanke*, izrađivali su *opančari*.

**

Narodna nošnja našičkog kraja se počela rano mijenjati, preslojavati i gubiti pa nam proučavanje ovog dijela tradicijske kulture predstavlja veliki problem. U većini slučajeva nošnja je sačuvana samo fragmentarno, obiluje mnoštvom dijelova izrađenih od materijala industrijske izrade, utjecaja građanskog odijevanja i mode. Siromaštvo i ratovi naročito su pogodovali njenom nestajanju.

Nošnja je izrađena od domaćeg i kupovnog platna, a sastoji se od nekoliko odjevnih elemenata: košulje - *oplečka*, podsuknje - *krilaca* ili *skutića*, suknje i pregače. Sjećanja na ovu nošnju su još živa. To je odjeća koju kazivači smatraju "narodnom nošnjom" za razliku od ostalih odjevnih kombinacija koje su se sastojale od raznih odjevnih predmeta od kupovnih tkanina i građanskog kroja. Na terenu se mogu naći sačuvani dijelovi nošnje, a rjeđe je i u cjelosti sačuvana. Ta se nošnja i nekada, kao i danas oblači samo u najsvetnijim prilikama (npr. za državne blagdane, lokalne kulturne manifestacije i razne smotre folklor) kao i za velike crkvene blagdane.

Nošnja, točnije neke varijante i kombinacije u odijevanju, bit će obrađeni na temelju sačuvanih predmeta, fotografija i sjećanja starijih kazivača u selima Koški, Donjoj Motičini i Šaptinovicima. O tome kako su se odijevali seljaci u našičkom kraju u prošlom stoljeću ima malo podataka. Fotografija iz tog razdoblja nema, a u pojedinim selima više nema kazivača koji bi znali opisati kako su se odijevali njihovi preci. Jedne starije varijante oblačenja prisjetili su se kazivači iz Šaptinovaca. Radi se o nošenju tkane platnene suknje zvane *roza*.⁶ Takve su suknje nosile bake najstarijih kazivača. To je vrijeme druge polovice prošlog stoljeća. Kazivači ove suknje nisu nikada vidjeli u živoj upotrebi, nego o njima znaju tek iz priča, a vidjeli su ih složene među ruhom svojih baka. Pavo Abičić se rado sjećao i pričao svojim ukućanima o njegovoj baki koja je pomažući mužu oko zaprežnih kola zaprljala rozu. Rozu kazivači opisuju kao suknju od bijelog platna sa širokim ukrasnim rubom otkanim tehnikom po jednu žicu. Takve su suknje bile sašivene od četiri pole platna, a stražnji dio im je bio složen u uske okomite nabore. Na ovu se suknju nosila tkana platnena pregača zvana *zaprežak* ali i široke pregače od kupovnog platna, svile ili kašmira, zvane *zaprege*. Uz takvu se tkanu suknju svakodnevno nosio oplećak od domaćeg lanenog tkanja širokih rukava koji su se povezivali u zapešću upletenim uzicama,

⁵ Ćurčija - obrtnik koji pravi ćurkove i druge krznene predmete. (Škaljić, 1989 : 200) Ćurak, ćurka - kožuh, ogrtač predstavljen i opšiven krznom. (Klaić, 1978 : 254)

⁶ Roza - u značenju dijela ženske odjeće bilježi Akademijin rječnik prema podatku iz monografije Varoš objavljene u Zborniku za narodni život i običaje. ARj.14, Zagreb, 1955, str. 192. Glagol rozati u značenju "činiti nabore, nabirati, mrskati" bilježi Skok. (Etimologijski rječnik, 3, Zagreb, 1973, 161). Glagol "rozati, narozati" u selima Sv. Đurađ (Donji Miholjac) i selima Ivanovci, Harkanovci i Zelčtin upotrebljavaju u značenju "lijepo se obući." Vlastite terenske bilješke. Prema podatku Z. Lechner u selu Gorjanima kraj Đakova "roza" je dio na sastavu oplećka i krila. To je naziv za opšivalo na stražnjem dijelu rubine. (Lechner, 1981 : 86)

svezama. Za svečanije prilike oblačio se oplećak sa utkanim *boranim* ukrasom na leđima i rukavima. Ispod ovakove suknje nosile su se po tri ili četiri podsuknje od domaćeg tkanja zvane *krilca*. Ova suknja krojem i ukrasima, širokim natkanim rubom, podsjeća kazivače na suknje koje su se nosile oko Kutjeva, a tamo su se sačuvale sve do naših dana. Uz ovu odjeću žene su svakodnevno nosile *opanke s obuvačama i obojke*.

U drugoj polovici stoljeća nosile su se suknje zvane *farbarice*, a onda i suknje od raznih kupovnih tkanina zvane *batinjarke* i *bezarice* u kombinaciji sa tkanom platnom pregačom, *zapreškom*. U to vrijeme kao gornje suknje počele su se nositi i suknje zvane *mušuleni* izrađene od *ćenara*, vrste fine bijele prozračne pamučne tkanine s okomitim usnivanim prugama. Krajem prošlog i početkom ovog stoljeća i u selima našičkog kraja: Koški, Šaptinovcima, Donjoj Motičini, Feričancima, nosila se još jedna suvrstica sukanja sašivenih od kupovnih materijala bijele boje zvana *belo ruvo*, *retkoće*, *belina* (Petrović, 1987 : 54). Belo ruvo je naziv za suknju od bijele pamučne tkanine ukrašene šupljikavim strojnim vezom, a platno za takve suknje nabavljalo se u trgovinama ili na sajmovima kod putujućih trgovaca. Uz tu suknju se nosila pregača zvana *zaprega* od kupovne tkanine, svile ili *delina*. Takva je pregača obično uz donji rub imala prišiven nabrani volan od istovrsnog materijala, tzv. *ganer*. Ispod ovakove suknje nosila se jedna ili čak dvije podsuknje zvane *roklje*, a zatim i *krilca* kao donja podsuknja. Uz takvu se bijelu suknju nosila najčešće *bluza* od kakve svilene tkanine po kroju sasvim slična bluzama koje su se nosile i u gradovima. Takva je bluza bila obično u nekoj živoj boji npr. crvenoj koju zovu *vatrena*. Prema dosadašnjim kazivanjima čini se da se ova suvrstica odjeće oblačila u našičkom kraju samo na veće crkvene blagdane kao što su bili Uskrs, Duhovi itd.

Ženska nošnja, o kojoj se detaljnije govori u ovom dijelu prikaza, nosila se kao svečana nošnja od početka stoljeća pa do tridesetih godina kada dolazi do skraćivanja duljine suknje, većeg utjecaja građanske mode i bržeg nestajanja nošnje. Ova se nošnja po kroju gotovo i ne razlikuje od starije, ovdje spomenute varijante oblačenja. Stariji kroj još uvijek je zadržan, mada se promijenio materijal od kojeg se šila odjeća. Domaće je platno sve više zamjenjivano kupovnim tvorničkim tkaninama.

Oplećak je bluza širokih rukava, sašivena od domaćeg pamučnog platna na način starinskog, slavenskog šivanja, odnosno krojenja, pri kojem se ništa ne odbacuje, nego se nabiru ravne pole platna. Ravne pole platna se prvo nabiru, a onda spajaju. Široki rukavi počinju od ovratnog ruba i pričvršćeni su na dvije pole platna koje čine prsa i leđa, a zajedničkim imenom taj dio nazivaju *stan*. Ponekad, kao što je to bilo često u Koški rukavi su prišivani na stan oplećka tako da njihov kraj ravno završava i čini otvor za glavu, koji se tek nakon oblačenja prema potrebi nabire na uzicu. Prednja pola stana je obično nešto kraća od leđne pole. Pole platna su obično ručno spajane, sastavnim bodom bez povijanja koji zovu *k sebi i od sebe*. Da bi se dobila potrebna širina oplećka s obje strane na stan dodaje se ravan komad platna, tzv. *latica*. Na mjestu gdje se spajaju pole rukava i latice prišiva se mali trokutasti umetak. Okrugli vratni otvor fiksira se okovratnim rubom tzv. *ogrlom*. Svečani *oplećci* su imali rukave sastavljene od dvije pole platna s umetnutom kukičanom ili kupovnom čipkom različite širine koja ide od ovratnog ruba do nadlanice.

U ramenima i zapešću rukav je gusto nabran, *narančan*. U zapešću rukava obično je raspoređeni koji se zakopčava crnim dugmetom ili omčicom ili se vezuju uzicama. Gusti nabori rukava u zapešću su fiksirani uskom platnenom trakom, *obišvom*. Od te se trake prema šaci rukav širi u naborima koji se zovu *repete*. Osim ovih oplećaka svakodnevno i u manje svečanim prilikama nosili su se oplećci uskih rukava. Uz rub rukava skupljenog u zapešću bila je, također, prišivena čipka - *ekla*, *hekla* ili *šlinga*, ručne ili tvorničke izrade.⁷

Do naših dana sačuvani su u selima Šaptinovicima i Koški oplećci širokih rukava izrađeni od *čenara* i tankog pamučnog platna domaće izrade - *svilenca* ukrašenog *čunčanjem* ili bijelim vezom. (Sl. 3, str. 106).

Suknje su šivane od kupovne tkanine svilenkastog sjaja - *satina*, vrste pamučnog platna tvorničke izrade - *cica* ili vunene tkanine karakterističnog uzorka - *delina*.⁸ Obično su bile skrojene od dva dijela, prednjeg ravnog komada i stražnjeg vrlo širokog koji je slagan u sitne okomite nabore, *falde*, široke oko dva cm.⁹ Prednji dio *suknje* nije bio nabran jer je taj dio prekriven pregačom pa nije bilo potrebe da se i tu nabire. Suknja je u struku završavala uskom pasicom, *rancom*, kroz koju se provlačila uzica za nabiranje i vezanje suknje ili se sama pasica produživala u uzice za vezanje suknje u pojasu. Iznad ruba su na suknje sa stražnje strane prišivane pozamanterijske trake u boji, tzv. *parte* ili čak uske čipke.

Kao marame obično su se nosile velike kvadratne marame tvorničke izrade od vunene tkanine cvjetnog uzorka. Kupovale su se u trgovinama ili kod *robara*. Marama - *kašmirice* su se križale na prsima, a krajevi su se zicali za suknju ili vezivali na leđima što je ovisilo o veličini marama. Uz rub marama su pričvršćene vunene ili svilene uzlane rese - *rojte*. Osim ovih, nosile su se i druge vrste marama od kupovnog materijala, npr. *bezarice*.

Marama su obično nazivane imenima koje potječu od naziva za tkanine od kojih su načinjene.

Posebno su interesantne pregače od domaće platna, sastavljene od dvije pole platna. Uz donji rub, ili oko cijele pregače, kao u Koški, imaju pričvršćenu kukičanu ili kupovnu čipku. Pregače su otkane tako da im je uzorak smješten u donjem dijelu pregače, a može prekrivati polovinu ili njen veći dio. Ukrasi na pregačama su izvedeni na stanu, najčešće su to horizontalne pruge i geometrijski motivi. Ukrasi su izvedeni u nekoliko ukrasnih tkalačkih tehnika - *jednožić* ili *izrez*, *boranjem* ili *ubjeranjem*, *čilimački* ili *eblemski*. Pregače su otkane od bijelog pamuka i pamuka u boji, crvenog, crnog i plavog, koji se u selima našičkog kraja različito zove - *tiftik*, *tivtik*, *natak*, *mavez*, *predica* ili tanje predenom vunom - *vunicom* obojanom anilinskim bojama.¹⁰ Ovakova tkana pregača sastavljena od

⁷ Hekla, ekla - od njem. häklen - kukičati (Klaić, 1978 : 525) Šlinga od njem. Schlinge - petlja, omča. (Klaić, 1978 : 1299)

⁸ Satin od saten, franc. satin, svilena tkanina veoma sjajna na jednoj strani. (Klaić, 1978 : 1198)

Cic od njem. Zitz, vrsta pamučnog platna s figurama i šarama u boji. (Klaić, 1978 : 222)

Delin od franc. delaine, poluvunenena tkanina. (Klaić, 1978 : 272)

⁹ Falda od njem. Falte, nabor, bora; praviti nabore (na haljini), nabirati, plisirati, ubirati. (Klaić, 1978 : 409)

¹⁰ Tiftik, tivtik - tur. mavez, plavi pamuk, čisto pamučno platno. (Klaić, 1978 : 1350)

Mavez od ar. plavi pamuk, pamuk u boji. (Škaljić, 1979 : 449)

dvije pole platna naziva se različito u selima našičkog kraja: *zaprežak*, *kecelja*, *oprežak*.¹¹ U ovom kraju su se vrlo rano, već u prošlom stoljeću, počele nositi pregače - *opregovi* od kupovnih tkanina i drugačijeg kroja. Zvale su se prema vrsti platna od kojeg su načinjene ili po vrsti ukrasa: *svileni*, *štofani*, *pergulinski sašiveni okolo na ganer*, *bečki vez opregovi*. Tridesetih godina pojavile su se i bijele pregače ukrašene bijelim bušenim vezom zvane *šlingane pregače* (Petrović, 1990).

Ispod *suknje* su se nosile podsuknje. Gornja podsuknja zvana *unterok* ili *interok* je bila načinjena od kupovnog pamučnog platna - *šifona*.¹² U Koški su se oblačila čak dva *interoka*, tzv. *veliki* i *mali interok*. Ove podsuknje su sašivene tako da se ravan komad platna spoji po dužini i nabere uzicom. Uz donji rub je prišivena kukičana ili kupovna čipka. Rubovi mogu biti izrađeni, što je novija pojava, rupičastim vezom u bijeloj ili nekoj drugoj boji - *šlinganim rubovima* (Petrović, 1988).

U nekim selima našičkog kraja, Donjoj Motičini, Feričancima, Šaptinovcima, na *krilca* a ispod *unteroka*, oblačila se podsuknja zvana *roklja* (Petrović, 1987).¹³ *Roklje* su prvotno bile načinjene od domaćeg platna s ukrasom izvedenim na stanu tehnikom *boranja* i *jednožić*. *Roklje* su načinjene od četiri do pet pola platna. Kasnije su se *roklje* šile od pamučnog platna tvorničke izrade - *šifona*. *Roklja* se, vjerojatno, prema istraživanjima nekada nosila u prošlosti u selima tzv. Donje Podravine kao gornja suknja (Lechner, 1971).

Kao najdonja podsuknja nosila su se *krilca* (*Koška*) ili *skuti*, *skutići* (*Koška*). U upotrebi su sva tri naziva. Ove su podsuknje bile načinjene od mješavine konoplje ili lana s pamukom ili finija od čistog pamuka. Obično su sašivene od tri pole (širine tkanja) platna, a neke i od više. Uz rub su bile ukrašene gustim tkanim ili vezenim ukrasima koji oponašaju tkani ukras. Motivi su najčešće stilizirani biljni - *bizovačke* i *koškanske grane*, životinjski - *petlići* i geometrijski. Ispod ovih motiva je tekao uzak ukras izveden tehnikom raspleta. Uz rub se pričvršćivala čipka, kukičana, obično u bojama u kojima je izveden ukras na *krilcima* ili *skutićima*.

Uz svečanu nošnju su se nosile bijele pamučne čarape s reljefnim pletenim izbočinama - *čarape na bumbiće* ili kupovne. Nosile su se i čarape pletene od *vunice* bijele boje i ukrašene horizontalnim prugama u boji. Žene su na nogama nosile *počne*, *čorape* ili *punčuke* od stupane crne vune i kožnog potplata. Vrlo rano, početkom stoljeća, a i ranije, počele su se nositi *papuče* i *vezene papuče* kao i cipele s peticom. *Papuče* i cipele su izrađivali i prodavali postolari, a neke vrste cipela za potrebe sela izrađivale su i tvornice.¹⁴ Uz svakodnevnu, radnu odjeću, nosili su se *opanci*. U našičkom kraju su se nosile dvije vrste kožnih opanaka - *lički opanci* i *opanci obuvačama*. *Opanci obuvačama* su starija tradicija, a uz njih su se nosili tkani komadi platna ili sukna za omatanje nogu - *obojci*. U

¹¹ *Keclja*, mađ. *köczöle*, *keczele* - pregača. (Klaić, 1978 : 681)

¹² *Unterok*, *interok* od njem. *Unterrock*, ženska podsuknja. (Klaić, 1978 : 1394)
Šifon od franc. *chiffon*, tanko bijelo platno. (Klaić, 1978 : 1293)

¹³ *Roklja* od njem. *Rock*, suknja. (Klaić, 1978: 1394)

¹⁴ Tako su nosili kožne cipele, boksane cipele (od grube svinjske kože) zvane "bakande od Bate". U kolu se često jevalo: "Aoj moje cipele od Bate, večeras ćeju kiriju da plate." (Vukojevci, vlastiti zapis)

vrijeme koje opisujemo nosili su ih pretežno stariji ljudi i žene. Uz *ličke opanke* koji su se zakopčavali remenčićem nosile su se pletene *čarape* raznih boja ukrašene horizontalnim prugama.

Slika 2. Anica Bijuklić počesljana "u cop" za natjecanje u Starim Mikanovcima. Donja Motičina. Snimljeno 1979.

Slika 3. Djevojka iz Koške. Snimljeno 1915.

Djevojke su nosile dugačku kosu spletnu u pletenice i složenu na različite načine, u *cop* ili *knedlu* i *kobasicu*. (Sl. 2 i 3)

Jedan od načina djevojačkog češljanja je *cop* ili *knedla*. Kosa se uplete u dvije pletenice, često, ako je kosa bila bujna i u četiri pletenice. Pletenice se na zatiljku prekrize i smotaju jedna oko druge tako da se dobije duguljast oblik, a kosa se pričvrsti ukosnicama, zvanim *špinojle* ili *ornojle*. Kosa se na tjemenu *brenovala*. Kao ukras djevojke su u kosu zaticale prirodno cvijeće.

Udane žene su na glavi nosile *šamije*, koje su pokrivala različitim maramama. U našičkom kraju možemo razlikovati dva načina povezivanja *šamije*.¹⁵ Jedan sa *češljem* ili *čutukom*¹⁶ (Donja Motičina, Vukojevci, Našice, Zoljan, Martin, Podgorač, Feričanci; sl. 5), a drugi s platnenom kapicom zvanom *pocelica* (Koška, Šaptinovci; sl. 4 i 6).

Slika 4. Ceca Glasovac iz Šaptinovaca. Oko 1916.

Slika 5. Karlo i Jerko Glasovac (kućni nadimak Čalasevi). Šaptinovci. Prije 1910.

Slika 6. Kovačević, Mandai Tomo. Šaptinovci. Snimljeno 1917.

¹⁵ Šamija od tur. šame, marama ovijena oko glave udatih žena (na Balkanu). (Klaić, 1978 : 1287)

¹⁶ Čutuk - od tur. kutuk, panj, trupac, klada. (Klaić, 1978 : 254)

Za prvi način povezivanja šamije, kakva se s manjim razlikama nosila u navedenim selima, potrebna je gornja marama od kašmira, igle s glavicama, donja pamučna marama i češalj. U Donjoj Motičini to je bio kupovni polukružni *češalj*. Kosa se počešlja u jednu *kiku* koja se čvrsto zaveže uzicom, a zatim se položi na zatiljak i učvrsti *češljem*. Na glavu se stavi donja trokutasta marama čiji se krajevi čvrsto omotaju i zavežu oko kose složene pod *češalj*. Zatim se glava zavije trokutastom kašmirskom maramom. Krajevi ove marame se oviju oko glave i slože na isti način kao i prethodna marama. U kosu složenu pod *češalj* zabadaju se *bumbače*, igle s glavicama. U Vukojevcima je to bila posebna vrsta češlja zvana *ćutuk* s dva zuba (sa svake strane po jedan) načinjena od kakvog metala i komada tkanine. U Vukojevcima se i kosa složena pod češalj zvan *ćutuk*, naziva istim imenom, također, *ćutuk*. S obje strane glave, pod *šamiju*, u visini sljepoočnica, zaticale su se *patkove kovrčice*, pera s repa crne domaće patke, koja su zamjenjivala *usuke*, pramenove kose koji se trebaju vidjeti ispod šamije.

Za drugi način povezivanja *šamije* (Koška, Šaptinovci) kosa se češljala u pletenicu. Pletenica se digne na tjeme, a na glavu se zatim stavi *pocelica*, platnena kapica koja se na zatiljku stisne uzicama. Na pocelicu se stavi komad platna da bi se dobila karakteristična visina *šamije*. *Šamija* je pamučna marama crne podloge s crvenim točkama. Do početka stoljeća nosile su se tzv. *turske šamije*, pamučne marame koje križ dijeli na četiri kvadrata u kojima se nalaze različiti motivi. Te su se marame stavljale na *pocelicu* i nosile kao gornje marame. Početkom stoljeća na nju se stavljaju različite vrste marama, *delinić* - kašmirska marama ili svilena zvana još i *dupla marama* (Koška). Za ovu vrstu oglavlja karakteristično je slaganje marame tako da krajevi marame straga slobodno vise, a marama se pričvršćuje iglama, *bumbačama*. Iznad ušiju su se pričvršćivali razni ukrasi, od prirodnih materijala (*patkove kovrčice*) i metalni ukrasi poznati pod imenima: *drtavice*, *miloši*, *vislice*, *dronjki*, a zvjezdice - *šterne* pričvršćivale su se na samu šamiju. Danas se više ovi ukrasi ne mogu nabaviti. Opisujući oglavlje žene u Bizovcu i okolnim selima polovicom prošlog stoljeća zapisivač se osvrnuo i na izgled oglavlja u selu Koška: ...*tu na ime glede prednjeg dijela glave jednaka je nošnja s ostalim selima, nu glede zadnjega bitno se razlikuje, jer Koškanke nose na zadnjoj poli glave ne dva nego jedan polusavijeni rog, koji je u polovici druge polovine namješten, tako da izgleda kao šjekira, s toga zovu se snaše tih sela međusobno posprdno - rogatuše i sjekiruše* (Bogišić, 1874 : 128). Ovaj podatak upućuje da se u Koški u prošlom stoljeću oglavlje slagalo uz pomoć drvenog umetka koji mu je davao karakterističan izgled po kojemu su se udane žene iz ovog sela razlikovale od žena iz okolnih sela. Takav umetak se više ne koristi, no vjerojatno ga je zamijenio platneni umetak. Tridesetih godina ovog stoljeća u Koški su se počele nositi u svečanim prilikama marame izvezene svilenim ili zlatnim, odnosno srebrenim nitima.

Kao pokrivalo za glavu u Koški su se nosila i pokrivala u obliku pačetvorine, tj. pokrivala čija duljina nekoliko puta premašuje širinu. Radi se o *otarku* (ručniku) koji se nosio preklopljen po širini, tako da je jedan kraj kraći pa se s leđa vide ukrasi s oba kraja. Ručnik se polagao na tjeme tako da manje ili više zakriljuje lice, a za šamiju je pričvršćivan, *zapijan*, iznad uha *bumbačama* (iglama s glavicom u crnoj ili crvenoj boji

s bijelim točkama. Ovakova pokrivala za glavu nosila su se u nekim prilikama kao što je žetva, sijanje brašna, kuhanje ili velika žalost za pokojnikom, a rjeđe se mogao vidjeti u upotrebi do II. svj. rata (Petrović, 1992).

Osim kupovnih marama kao gornje marame nosile su se i bijele tkane marame *zamotače*, sašivene od dvije pole platna, tkane od bijelih pamučnih niti, ali i od domaće lanene pređe. Nosile su se do I. svj. rata, a iz upotrebe su nestale tridesetih godina. Marama je načinjena od dvije pole platna otkanog pomoću dvije nićanice na stanu. Ukrašene su također prilikom tkanja u vidu užih utkanih pruga u boji zvanih *šibe* ili *parte*. Nosile su se na glavi presložene u trokut sa zadignutim krajevima ili sa krajevima ovijenim oko brade, a onda zavezanim na zatiljku. Takve su marame imale još jednu funkciju, njime su žene umatale novorođenče i služila kao zaštita djeteta u *koricu* (maloj kolijevci u obliku korita) (Jurković, 1978 : 72, 73). Oko 1920. ušla je u upotrebu i nova vrsta marama izrađenih od crvenog, crnog i bijelog pamučnog platna s kariranim uzorkom zvane *široke marame* ili *tkanice*. Te su se marame nosile kraće vrijeme, otprilike između dva rata (Jurković, 1978 : 73,74).

Nakit u našičkom kraju je skroman i jednostavan kao i odjeća. Na rukama su žene, a rjeđe i muškarci, nosili narukvice ispletene od vunice u boji i bijelih zrnaca zvane *šticne* ili *šticle*. Oko vrata su se u većini slučajeva nosile *krogle*¹⁷, ovratnici široki desetak centimetara načinjeni od kupovne *šlinge*, nabrane na uzicu. Najčešći prsni nakit u ovom kraju su bile niske zrnja - *đerđani*, *medaljice* na samt traci ili lančiću. Oko vrata su se nosili *dukati* uvezani zvjezdasto žutim koncem ili mesinganom žicom (u Koški) i pričvršćeni na samt traku crne boje. Ako je koja žena imala više nizova *dukata* onda ih je slagala u vodoravne nizove.

Pažljivo se vodilo računa o redoslijedu oblačenja. Redoslijed pri oblačenju bio je sljedeći: obuku se *čarape*, pa se oblači *oplećak* i *krilca*, a onda se počeslja kosa (djevojka) ili se poveže *šamija* (žena). Zatim se oblače redom roklja pa unterok. Na unterok se oblači suknja, a na nju se oko struka poveže pregača. Marama složena u trokut se stavi preko leđa, nabere na ramenima, prekriži na prsima i zaveže na leđima. Tada se oko vrata stavlja *krogla*, *dukati* pa *đerđan*. Kad je djevojka ili žena obučena, uređuje se i ukrašava kosa, odnosno *šamija*, a zatim se obuvaju *cipele*, *počne* ili *papuče*.

Svakodnevna, radna ženska nošnja se sastojala od istih dijelova kao i svečana. Kao radna odjeća nosila se uglavnom iznošena svečanija odjeća ili odjeća načinjena od jeftinijih pamučnih tkanina, npr. *suknje bezarice*, te oplećci uskih rukava, poznati pod nazivima *švapski oplećak* i *košulje*.

Žena na fotografiji (Slika 4) snimljenoj oko 1910. u Šaptinovcima, obučena je u *satinsku suknju na štrafe* ispod koje se vidi *roklja*, a već tada se nosio i *oplećak uskih rukava od pamučka*. Preko ramena i na prsima je prekrižena marama zvana *bezarica*. Pregača je načinjena od kupovnog platna. Žena je u *šamiji* ukrašenoj sa strane *drtavicama* i *vislicama*.

¹⁷ Krogla od njem. Kragen, ogrlica, ovratnik. (Klaić, 1978 :748)

Oko vrata nosi nanizane dukate, škuđe i đerdan.

Na fotografiji snimljenoj 1917. u Šaptinovcima (SI.6) prikazana je mlađa udana žena, koja za ruku drži dječaka - djevera (mužev brat). Žena je obučena u *šljuriku*, *oplećak našlingani* (vide se krajevi rukava) *delinsku suknju* i *zapregu*. Ispod suknje nazire se rub podsuknje zvane *roklja*. Na glavi nosi *šamiju* (gornja marama je svilena). Pod vratom je red dukata. Dječak je obučen u *gaće*, *rubinu* i *prosluk uskih leđa*.

O životnoj dobi žene je ovisilo koja će boja prevladavati kao temeljna. Djevojke i mlađe udane žene *snaše* su nosile uglavnom odjeću svjetlijih boja, bijele, crvene i sve svijetle nijanse drugih boja. Starije žene, žene u žalosti kad se *jasi*, *đasi* ili u korizmi nosile su odjeću tamnijih, zagasitijih tonova, crne boje i bez ukrasa.¹⁸

Kao svadbenu ruho mladenke su oblačile svečanu odjeću koju su već nosile na kakav veći crkveni blagdan pa čak i naslijedile od starijih rođakinja ili su novo svadbenu ruho napravljeno za tu prigodu kasnije oblačile u svečanim zgodama. Na fotografiji (SI.7) prikazani su mladenci iz Šaptinovaca. Fotografija je snimljena 1930. Mladenka je bila obučena u suknju od tvorničke vunene tkanine ružičaste boje *suknja štofena roza* i košulju dugačkih rukava zvanu - *bluza*. Ispod suknje vire šlingani rubovi sa podsuknje - *roklje*. Pregača *zaprega* je ravnog kroja ili se reklo *zaprega na ganer dole*. Uz vrat nosi kao ukras usku crnu samtanu traku *somet* na koji su pričvršćeni dukati i nisku zrnja - *derdan*. U to

Slika 7. Vjenčana slika Ane rođ. Glasovac i Tome Kovačevića. Šaptinovci, 1930.

¹⁸ Jasiti, đasiti od mađ. gyasz - žalost, žalovati za pokojnikom, nositi crninu. (Klaić, 1978 : 339)

vrijeme još se nosio na glavi samo voštani vijenac zvan *veliki venac*.

Žene su se po hladnijem vremenu i zimi ogrtale vunenim *maramama*, kraćim i dužim haljecima bez rukava tipa prsluka s runom okrenutim unutra, a s vanjske strane ukrašene raznobojnim kožnim aplikacijama (*berebeće*) ili ogledalcima *kožušak s ogledalcima*. Nosili su se i dugački kaputi s rukavima izrađeni od bijele suknene tkanine ukrašene s aplikacijama - *surke*, kaputići od stupane vune - *štrikanci*, kratki kaputići od pliša - *plišane jakne*.

Maloj djeci bez obzira na spol, oblaćile su se haljinice ravnog kroja s rukavima - *cuparke* (Šaptinovci). Odraslija djeca su nosila *biklje* (Šaptinovci), *stربولare*, *popare*, istog kroja kao i *cuparke*. Djeca su obično bila bosa ili su nosila male *opančiće*. Djevojčice i dječaci su dobivali odjeću sašivenu u stilu odjeće za starije po polasku u školu (Sl. 6).

Muška se nošnja sačuvala gotovo nepromijenjena do naših dana i još se često može naći u ormarima. Oblači se samo u najsvečanijim prilikama.

Tradicijska muška nošnja našičkog kraja je tipična panonska odjeća. Sastoji se od *košulje* ili *rubine* i *gaća* sašivenih od domaćeg tkanog platna. *Gaće* su hlače širokih nogavica izrađene od domaćeg pamučnog platna. Svaka nogavica - *gaćavica* je načinjena od tri pole platna. U struku su gaće obično podvrnute u rub kroz koji se provlači uzica zvana *svitnjak*, kojim se gaće sprijeđa vežu. Nogavice na gaćama spojene su umetkom kvadratnog oblika zvanim - *tur*. Uz rub su nogavice obično ukrašene raspletom. Rubina se kao i gaće šije od domaćeg platna otkanog na stanu pomoću dvije nićanice. Prsa i leđa su spojena na ramenima, a s unutrašnje strane ramena su pojačana kvadratnim komadima platna za koje se kaže - *podšiveno oplatama*. Prsa rubine, koja u Donjoj Motičini zovu *šmizla*, su ukrašena raspletom - *vađenjem* i vezom po žici.¹⁹ Kroz sredinu rubine je prorezan otvor za glavu s rasporem niz prsa. Raspor se zakopčava s dva reda malih crnih dugmeta - *pučeta*. Rukavi su dugački, sašiveni od jedne pole platna koja je zatim nabrana na ramenu i u zapešću, a završava manžetom - narukvicom koja se kopča sa dva crna dugmeta. Pod pazuhom rukavi imaju umetnut četvrtast komad platna - *krpicu*. Ovratnik - *garel* je malen i obično krojen u *špic*.²⁰

Košulja ili *rubina* i *gaće* ukrašeni su istovrsnim ukrasom, najčešće raspletom. Taj se ukras stavljao na prsa košulje, te uz rub nogavice gaća. Nogavice na gaćama su se najčešće slagale u uzdužne nabore - *kitile*, a onda zapeglavale. U struku se košulja, rubina opasuje uskim tkanim pojasom izrađenim od raznobojne vunice - *tkanicom* ili kožnim pojasom - *kajišem*.

U samim Našicama, pa i u nekim drugim selima, Vukojevcima, Martinu, Donjoj Motičini, muškarci su ispod vrata, ispod ovratnika - *garela* povezivali *mašnu* - širu traku od kupovne tkanine. Mlađi ljudi su nosili crvene *mašne*, a stariji crne. Oko vrata su se nosile i šire samt trake u crnoj boji zvane *poša*.

¹⁹ Šmizla od franc. chemisette vezena košulja. (Klaić, 1978 : 1299)

²⁰ Garel od galir franc. collier, ovratnik, ogrlica, đerdan. (Klaić, 1978 : 465)

Na košulju, *rubinu* se oblačio prsluk bez rukava od crnog baršuna uskih leđe zvan *prosluk*. (Sl. 5) Leđa prosluka su uža od prednjice. Ovratnik - garel je malen, okruglog kroja i obrubljen filcom u boji, obično crne boje. Na prednjici su obično bila urezana dva džepića, također obrubljena filcom. Prosluk se nije kopčao iako je s obje strane prednjice imao po šest rupica, a bio je podstavljen s kariranim platnom.

Uz svečanu nošnju zvanu *odgodnjica* ili *izodnjica* muškarci su ljeti oblačili *obojke* i *opanke*, a zimi su oblačili vunene čarape- *fusekle* koje su izrađivali *štrikeri*. Nosili su i pletene čarape bez ukrasa od domaće ili kupovne vune obojane anilinskim bojama, te *čizme* ili *visoke cipele*. Kada su se *rubine* i *gaće* prestali nositi svakodnevno, u većini slučajeva između dva rata, nošnja se oblačila samo u najsvечиijim prilikama. Tada su se uz nošnju nosile crne čizme tvrdih sara i pletene vunene čarape.

Na glavi se nosio crni *šešir* zvan često i *kapa* zakićen cvijećem.

Najprije se oblače *gaće*, zatim *rubina* koja se u struku opaše pojasom ili tkanicom. Onda se obuvaju čarape i čizme. Oko vrata ispod ovratnika - *garela* zaveže se mašna. Na kraju se oblači *prosluk* i stavlja *šešir*.

Muškarci su svaki dan nosili neukrašenu *rubinu* i *gaće*, *poderane obojke*, tzv. *okrajke* i *opanke obuvačama*. Zimi su se nosile uske hlače od domaćeg lanenog tkanja - *dvogaće*. Ogrtali su se dugačkim kaputima od sukna ukrašenog aplikacijama - *čovenim surkama*, kaputima od ovčje kože s runom okrenutim s unutrašnje strane, ukrašeni kožnim aplikacijama koje su zvali *kožuv*, te dugačkim kožnim ogrtačima bez rukava - *kabanicama*. Početkom stoljeća mlađi ljudi i momci su počeli nositi kratke kapute s krznom oko vrata - *kapute s mačkom*, koje su šili krojači zanatlije zvani *šnajderi*. (Petrović, 1987)

Muškarci su, kao i žene, vrlo rano počeli nositi odjeću - hlače, košulje i kaputiće izrađene od kupovnih materijala i sašivene po građanskom kroju i modi (Sl. 7, str. 110).

U Šaptinovcima su muškarci nosili i pregaču. Jedan primjerak takve pregače (u lošem stanju) još se moglo vidjeti i fotografirati. Ta pregača zvana *zaprega* izrađena je od kupovne tkanine crne boje, svilenkastog sjaja i ukrašena je pozamaterijskim trakama i šljokicama. Kazivači su za mušku pregaču naveli: "Ljudi su jako nosili zaprega, ... jako uzak, jedna pola, svileni, i doli jasprice i gajtani. Nosilo se po sveci. To su nosili malo bogateji ljudi, koji su mogli kupiti jasprice." Ili se sjećaju: "Pregače - nosili muški, došla moda iz Mađarske. Bile su glotene, ...muška zaprega. Zнала sam da je moda došla iz Mađarske, oni su dolazili preko Drave. To su nosili bečari, ... bečari su nosili i vušnjake, jedinci sinovi." Izgleda da muška pregača u ovom selu nije bila u široj upotrebi, te da se i nije nosila dulje vrijeme kao što je to bio običaj u susjednim selima uz Dravu. Ovdje su je nosili tek rijetki pojedinci koji su tako naznačavali svoj status u selu, te imovinsko stanje kuće iz koje potječu. Oni su mogli još nositi i jednu naušnicu kako bi naznačili svoj status u seoskoj zajednici. Naušnice su nosili muškarci i u nekim drugim selima. Tako je bilo npr. u Zoljanu. Tamo su znali reći za takve ljude: "Ušnjak ima ko Kranjac."

Tradicijska narodna nošnja, a naročito svečana, čuvala se dugo tako da su se pojedini odjevni predmeti prenosili nasljeđivanjem s koljena na koljeno. Stoga se posebna pažnja posvećivala njenom čuvanju. Svi dijelovi nošnje koji su se mogli prati, prali su se na stari način luženjem, a kasnije sapunom i iskuhavanjem. Neki dijelovi nošnje kao što su suknje od tvorničkih tkanina, pregače tkane vunicom, muški prsluci, marame, nisu se nikada ni prali. O tome kako se čuvala nošnja svjedoče kazivanja da se najsvečanija odjeća oblačila samo u crkvu, nedjeljom i na velike crkvene blagdane. Nakon završetka mise, djevojke i mlađe snaše su žurile da se presvuku, a zatim su se vraćale pred crkvu ili na neko drugo sastajalište seoske mladeži, obučene svečano, ali u već iznošeniju odjeću. Znalo se dogoditi da su se djevojke i mlađe snaše presvlačile i više puta dnevno.

Iz ovdje navedenih podataka vidljivo je da se u rasponu od stotinjak godina u našičkom kraju ženska i muška odjeća, znatno promijenila. Odjeća načinjena u potpunosti od domaćeg tkanog platna nestala je već do početka našeg stoljeća pa o njoj gotovo da više i nema podataka. U našičkom kraju starijem bi odijevanju pripadala suknja izrađena od domaćeg tkanja zvana *roza*. Pojedini odjevni predmeti sašiveni od domaćeg tkanja (oplećci, pregače) iz starijeg vremenskog razdoblja nastavili su se nositi i kasnije kada su se kao gornje počele nositi suknje načinjene od tvorničkih tkanina. Takvi se rijetki, ali dragocjeni predmeti tradicijskog odijevanja još i danas mogu vidjeti u selima našičkog kraja. Nazivi za pojedine postupke oko obradbe lana, za tehnike tkanja i starije odjevne predmete izrađene od platna najvećim su dijelom slavenskog podrijetla, dok su nazivi za pojedine novije odjevne predmete načinjene od kupovnih tkanina neslavenskog podrijetla (turskog, njemačkog, francuskog). Za sada nemamo potvrda s terena da se i u kraju oko Našica nosilo cjelovito ruho tipa đakovačke ili baranjske rubine.²⁰

Navedeni podaci upućuju da našički kraj nije sasvim jedinstveno područje glede odijevanja i uređenja ogjavlja, a to se vidi i po nazivima koji se upotrebljavaju. Razlikuju se dva područja: sela na brežuljcima Krndije (Podgorač, Vukojevci, Martin, Donja Motičina) i sela u nizini (Šaptinovci, Koška). Te razlike i povezanost između pojedinih sela najbolje osjećaju sami kazivači. Nizinsko područje našičkog kraja nazivaju *poljadija* za razliku od *brđana*.

Prilikom istraživanja odijevanja u Šaptinovcima često su kazivači spominjali sličnosti u odijevanju sa žiteljima iz nedalekog sela Beničanci (Donji Miholjac) s kojima su bili često povezani ženidbenim, tj. rodbinskim vezama. Isti je slučaj s Koškom. To je selo naime prema odjeći, a zatim i prema rodbinskim vezama, a i prema crkvenoj podjeli bilo u svezi sa selima: Ivanovci, Harkanovci i Zelčin. Seljani iz te župe osjećaju i međusobnu jezičnu srodnost.²¹ Posebnu pažnju prilikom budućih istraživanja treba posvetiti odijevanju

²⁰ Za sada, osim u jednom slučaju u Vukojevcima (usmena potvrda), nisam naišla da se u našičkom kraju nosilo cjelovito ruho, tj. oplećak i skutu spojeni u jednom komadu.

²¹ Vlastita terenska istraživanja provedena u selima: Ivanovci, Harkanovci i Zelčin. Građa o tekstilnom rukotvorstvu i odijevanju u navedenim selima trebala bi biti objavljena u zborniku Valpovštine.

u pojedinim župama koje su se slično ili gotovo jednako odijevale. Prilikom tih istraživanja treba uvažiti i povijesne podatke o nastanku pojedinih sela, župa i pripadnosti našičkih sela pojedinim vlastelinstvima, te o novijim seobama u to područje.

Potrebno je još istražiti odijevanje u našičkom kraju u razdoblju od I. svj. rata pa do naših dana kako bi se dobio cjeloviti uvid o promjenama u odijevanju. Pri tome se ne smiju zanemariti različiti modni utjecaji. Prema još postojećim sjećanjima kazivača i sačuvanim fotografijama treba obraditi odjevne varijante djevojaka, žena i starica koje su se nosile u ovom kraju, kao i odjeću za pojedine blagdane. Ovom smo prilikom zabilježili pojavu tzv. *belog ruva* i u našičkom kraju. Prema istraživanjima Z. Lechner *belo ruvo* je bilo u modi krajem 19. i u 20. st. u selima Valpovštine i kraju oko Donjeg Miholjca. (Lechner, 1971: 289,290) U okviru tih istraživanja bit će potrebno opisati i svadbeno ruho.

I odijevanju muškaraca trebat će posvetiti više pažnje i prostora. U ovom smo prilogu istakli nove podatke o nošenju muške pregače. Pregača kao dio muškog odjavnog inventara zabilježena je nedaleko, u podravskoj Baranji (Gušić, 1955: 85), a izgleda da se taj odjevni predmet svakodnevno i često nosio na širem području, u selima oko Donjeg Miholjca i Valpova.²³ Pojava muške pregače na ovom području je naročito interesntna i nedovoljno ispitana pojava.

Nakon takvih istraživanja, bit će potrebno odrediti sličnosti i razlike s odijevanjem u ostalim regijama Slavonije, napose onim susjednim. Za sada se može tek spomenuti da se slična odjeća nosila u selima oko Valpova i Donjeg Miholjca.²⁴ Ako uzmemo u obzir da se nekada i u našičkom kraju nosila tkana suknja sa širokim tkanim rubom sličnosti u odijevanju trebat će tražiti i na drugoj strani, u požeškom kraju. No, odijevanje u tim krajevima još je nedovoljno ispitano pa se ozbiljnije komparacije ne mogu provesti. Intersantno je da je upravo područje okolice Našica, Donjeg Miholjca (djelomično tu ulazi i područje oko Orahovice i Podr. Slatine) i Valpova upravo područje gdje gotovo da i nema sačuvane karakteristične nošnje kakovu nalazimo u susjednim dijelovima Slavonije (Baranja, Osijek, Đakovština, kraj oko Požege). Uzroke tome vjerojatno će trebati tražiti u povijesnim i ekonomskim zbivanjima na tom području koja još nisu istražena ili su nedovoljno poznata.

Ovdje smo spomenuli ulogu Našica kao nekadašnjeg velikog sajamskog centra i to kao centra za prodaju i razmjenu različitih domaćih tkanja, gotovih odjavnih predmeta za jedno veće područje.

Važnost istraživanja ovog, naoko, po etnografskom materijalu siromašnog i možda jednoličnog područja, je velika. Navedeni podaci o tradicijskom odijevanju upravo pokazuju suprotno - etnografska istraživanja u ovom kraju potrebno je proširivati i dopunjavati. Dosad malobrojni podaci, npr. raširenje tkanih platnenih pregača, a zatim i

²³ Za sada na pojavu muške pregače upućuju podaci zabilježeni u selima Sv. Đurađ kraj Donjeg Miholjca i u selu Harkanovci kraj Valpova. Vlastite terenske bilješke.

²⁴ Na to ukazuju vlastita terenska istraživanja u selima Valpovštine, te u selu Sveti Đurađ kraj Donjeg Miholjca.

podatak koji navodi Cepelić da ovdje nestaje vuna kao tekstilna sirovina, upućuju da je našički kraj, kao uostalom i cijela Slavonija, prostor miješanja različitih kulturnih utjecaja pa tim više zaslužuje pažnju etnologa.

LITERATURA

- BOGIŠIĆ, BALTAZAR: *Zbornik sadašnjih pravnih običaja u Južnih Slovena, Građa u odgovorima iz različitih krajeva slovenskoga juga*, JAZU, Zagreb, 1874.
- CEPELIĆ, MILKO: Narodna tekstilna industrija, *Gospodarsko - šumarska jubilarna izložba hrvatsko - slavonskoga Gospodarskog društva u Zagrebu godine 1891*, Zagreb, 1892, 192 - 221.
- CEPELIĆ, MILKO: *Sijmo opet lan i konoplju*, Osijek, 1917.
- GUŠIĆ, MARIJANA: Tumač izložene građe, Zagreb, 1955.
- JURKOVIĆ, IVANA: Ručnici našičkog kraja, *Izvjješća* 5 i 6, Zagreb, 1976, 103 - 113.
- JURKOVIĆ, IVANA: Tkane marame u našičkom kraju, *Etnološka tribina* 1, Zagreb, 1978, 71 - 81.
- JURKOVIĆ, IVANA: Vezovi našičkog kraja, *Vezovi panonske Hrvatske*, Sl. Brod, 1981. (k. i.)
- KLAIĆ, BRATOLIJB: Rječnik stranih riječi, Tuđice i posuđenice, A - Z, MH, Zagreb, 1978.
- KURTEK, PAVAO: *Našice i našički kraj, ekonomsko - geografska valorizacija*, Našice, 1980.
- LECHNER, ZDENKA: Napomene uz narodnu nošnju Donje Podravine, *Osječki zbornik*, 13, Osijek, 1971, 287 - 292.
- LECHNER, ZDENKA: Lončarstvo u Feričancima, *Osječki zbornik*, 9 - 10, Osijek, 1965, 227 - 253.
- LECHNER, ZDENKA: Rubine Šokica iz Gorjana u Slavoniji, *Etnološka istraživanja*, 1, Zagreb, 1981, 85 - 98.
- PETROVIĆ, TIHANA: Prilozi poznavanju etnografije Feričanaca, *200 godina školstva*, Feričanci, 1987, 52-58.
- PETROVIĆ, TIHANA: O šlinganju u Koški, *Dakovački vezovi*, 1988, 5 - 6.
- PETROVIĆ, TIHANA: Problem istraživanja prijemnih tehnika tkanja pomoću više ničanica na primjerima iz našičkog kraja, *Etnološka tribina*, 12, Zagreb, 1989, 113 - 120.
- PETROVIĆ, TIHANA: Tkane platnene pregače našičkog kraja, *Podravski zbornik*, 16, Koprivnica, 1990, 111 - 116.
- PETROVIĆ, TIHANA: Otarak kao pokrivalo za glavu, *Podravski zbornik*, 18, Koprivnica, 1992, 233 - 239.
- SEKEREŠ, STJEPAN: Govor našičkog kraja, *Hrvatski dijalektološki zbornik*, knjiga 2, Zagreb, 1966, 209 - 301.
- STATISTIČKI PRILOG, u: *Zemljopisni atlas Republike Hrvatske*, Školska knjiga, Leksikografski zavod "Miroslav Krleža", Zagreb, 1992, 64 - 95.
- ŠKALIĆ, ABDULAH: *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*, Svjetlost, Sarajevo, 1989.

Fotografije za tisak priredili Drago Majer (Našice), Robert Leš (Zagreb) i Krešimir Tadić (Zagreb).

CROATIAN TRADITIONAL NATIONAL COSTUME OF NAŠICE AREA Summary

This study represents an introduction to a more systematic research of the traditional national costumes of Našiče area. There has been no written recordings on attire customs of the area up to the present moment. Nasice and pertaining villages are situated in the middle of Slavonia (Croatia), between two rivers the Sava and the Drava.

The study has been based on the field data and preserved photos of the women, men and children's garments, whenever possible. The majority of the data is referring to the period from the beginning of the century to World War II. Small number of data on the last century attire have been mentioned as well. The research comprises also the study of the old Croatian settlements, inhabited by the Croats Catholics, who are calling themselves Šokci.

The introductory part of the work discusses the raw materials for the textiles (flax, hemp, wool), types and techniques of weaving, customary decorating of the ready, woven cloth. In short, according to the data from Vukojevci village, the cultivating and processing of flax, i. e. from sowing to weaving, have been described, and as it seems there has been no description yet in the expert literature on the subject. Similar or even the same procedures and terms in processing of flax have been in use in other villages of the area. The study emphasizes the role of cloth for the well being and material life standards of particular families and marriageable young maidens in the history of the area. Particular stress has been put on the role of the cloth in wedding and funeral ceremonies.

The description of the traditional national costume of the women relies mainly on the data from three villages Šaptinovci, Koška and Donja Motičina. The costumes are made of home made as well as from the bought material and consist of several parts shirt oplećak, underskirt krilca or skutići, and of skirt and apron. These are the garments completing the national costume i. e. narodna nošnja, the terms differing from the terms describing the clothing pieces of every day (made of bought materials and made to the town fashion). In the period between the wars and nowadays, the costume has been worn only in most ceremonial (formal) occasions (church and state holidays, folklore performances).

A special chapter is dealing with the maiden's hair styling and the forms of the head gear of the married women.

The national costume of men of the Našice area is a typical Pannonian attire. It consists of the shirt, called rubina and trousers gace, sawn from home made cloth.

Translated by Beatrice Mićunović.